

GODINA 1918. I ULAZAK HRVATSKIH ZEMALJA U PRVU JUŽNOSLAVENSKU INTEGRACIJU

ANTONIO TOMIĆ

Raula Goldonija 21

HR – 10 040 Zagreb

antonio.tomic12345@gmail.com

Pregledni rad

Review article

Primljeno / Received: 3. 6. 2025.

Prihvaćeno / Accepted: 7. 12. 2025.

Sažetak: Godina 1918. značajna je zbog završetka Prvog svjetskog rata, ali za hrvatski prostor još značajniji je raspad Austro-Ugarske Monarhije. Hrvati su zajedno s drugim južnim Slavenima iz Monarhije (Slovincima i Srbima) osnovali kratkotrajnu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba u kojoj je vlast obnašalo Narodno vijeće. Svetozar Pribičević iskoristio je svoj utjecaj u Vijeću kako bi ubrzao ujedinjenje te države sa Srbijom. Njegovim pritiskom delegacija od 28 članova u Beogradu odustala je od ranije dogovorenog Naputka i umjesto njega regentu Aleksandru Karađorđeviću pročitala slabozahajevnu Adresu, nakon čega je on 1. prosinca 1918. godine proglasio ujedinjenje dviju država. U radu se na temelju literature nastoje prikazati politički, društveni, vojni, međunarodni i drugi aspekti koji su utjecali na političku sudbinu Države SHS i hrvatskog naroda.

Ključne riječi: 1918., Država SHS, Kraljevstvo SHS, Narodno vijeće SHS, Svetozar Pribičević

UVOD

Turbulentna 1918. godina bila je godina u kojoj je hrvatski prostor bio u sastavu čak tri države: Austro-Ugarske Monarhije, kratkotrajne Države Slovenaca, Hrvata i Srba te Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. U radu se na temelju mnogobrojne literature (monografija, zbornika, članaka) nastoji prikazati to relativno kratko razdoblje raspada Monarhije i nastanka prve južnoslavenske državne zajednice te objasniti različite aspekte stanja koji su utjecali na područje Hrvatske krajem 1918. godine, s naglaskom na njihov utjecaj na političku sudbinu Države SHS i hrvatskog naroda.

NASTANAK KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Nakon što su tijekom ljeta 1918. godine osnovane *Narodna organizacija Srba, Hrvata i Slovenaca u Dalmaciji*, *Narodna organizacija SHS za Hrvatsko primor-*

je i slovenski Narodni svet, po istom modelu u Zagrebu je početkom listopada osnovano Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba kao sveopća organizacija koja je trebala povezati sve južnoslavenske zemlje u Austro-Ugarskoj Monarhiji.¹ Razlog dosta kasnijeg osnutka zajedničkog Narodnog vijeća leži u tome što je trebalo pripremiti teren za sudjelovanje svih relevantnih političkih stranaka, pogotovo saborski najbrojnije Hrvatsko-srpske koalicije, koja je to isprva odbila ne želeći se odreći stečenih pozicija, a mišljenje je promijenila tek nakon pregovora kojima su dobili najveći broj mandata i utjecaj u vijeću.² U međuvremenu, car Karlo I. pokušao je spasiti Monarhiju nudeći 16. listopada dugo željenu federalizaciju zemlje, ali je zbog pritiska mađarskog ministra-predsjednika Sándora Wekerlea morao razvodniti svoj manifest samo na austrijski (cislajtanski) dio Monarhije radi »očuvanja integriteta zemalja krune sv. Stjepana«. ³ Narodno vijeće manifestom od 19. listopada taj je prijedlog odbilo i iznijelo zahtjev za »ujedinjenje cjelokupnog naroda Slovenaca, Hrvata i Srba na čitavom njegovom etnografskom teritoriju – bez obzira na ma koje pokrajinske i državne

¹ Bogdan Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države* (Zagreb: Školska knjiga, 1977), str. 40.

² Isto, str. 42, 44, 54-55.

³ Isto, str. 57-58.

granice u kojim danas živi – u jednu jedinstvenu potpuno suverenu državu uređenu na načelima političke, ekonomske demokracije«. ⁴ Konačna točka na i hrvatskom statusu u Monarhiji donesena je 29. listopada kada je Sabor, uz masovnu podršku okupljenog mnoštva ispred Sabornice, donio odluku o raskidanju svih državnopravnih veza s Austrijom i Ugarskom, a vlast preuzima Narodno vijeće (u kojem je glavnu riječ imao Svetozar Pribičević pa se može reći da je stvarna vlast bila u njegovim rukama)⁵ nove i privremene Države Slovenaca, Hrvata i Srba koja je spremna stupiti u zajedničku državu sa Srbijom i Crnom Gorom.⁶

Potaknuti unutarnjim i vanjskim čimbenicima,⁷ i Narodno vijeće i srpska vlada predvođena Nikolom Pašićem morali su ubrzati svoje planove ujedinjenja, zbog čega su se sastali u Ženevi. Na konferenciji, održanoj između 6. i 9. studenog, postignut je sporazum o ujedinjenju i osnutku zajedničke vlade u kojoj bi polovicu ministara biralo Narodno vijeće kao zemaljska vlada.⁸ Takav dualističko-konfederativni položaj s ravnopravnim odnosima zasmetao je velikosrpskim hegemonistima i regentu Aleksandru Karađorđeviću (a preko njih i Pribičeviću i Hrvatsko-srpskoj koaliciji) pa je Srbija sporazum odbila.⁹ Kako je u Narodnom vijeću prevladalo mišljenje, dijelom nametnuto pritiskom Pribičevića, da je Država SHS nemoćna pred talijanskim okupacijskim četama, zbog čega je bezuvjetno ujedinjenje neodložno provesti.¹⁰ Takvu odluku Vijeće je donijelo, uz protivljenje Stjepana Radića i predstavnika Čiste stranke prava Dragutina Hrvoja, na sjednici 24. i 25. studenog i poslalo u Beograd delegaciju od 28 čla-

nova s *Naputkom* o provođenju ujedinjenja na demokratski način – dvotrećinskom većinom Ustavotvorne skupštine.¹¹ Zasluge za to ima i splitski pravnik Josip Smodlaka. Svojim je govorom mnoge »ganuo do suza« i privolio starčevićance na odabir delegacije za Beograd.¹² Očito je Smodlakin govor imao popriličan utjecaj jer mu je suznih očiju prigovorio starčevićanac Dragutin Hrvoj: »Što si doktore, učinio? Uništio si 800-godišnju Hrvatsku.«, na što je Smodlaka odgovorio: »Nisam uništio samo Hrvatsku nego i Srbiju, a mjesto nje imamo veliku Jugoslaviju«. ¹³ Oko puta u Beograd Središnji odbor sastao se i 26. studenog, ali kako dogovor nije postignut većina članova odbora otišla je kući. Ipak, to nije spriječilo Svetozara Pribičevića da se s krnjim sastavom Odbora ponovno sastane i izglasa putovanje u Beograd sutradan u devet sati ujutro, o čemu su sami delegati obaviješteni maltene usred noći, u 23 sata.¹⁴ U Beogradu je delegacija¹⁵ izradila *Adresu* namijenjenu regentu Aleksandru u kojoj su, pod pritiskom Pribičevića¹⁶ i Jugoslavenskog odbora koji su požurivali ujedinjenje zbog nepovoljnog međunarodnog položaja, odustali od većine zahtjeva iz *Naputka*.¹⁷ Konačno, ujedinjenje je proglasio regent Aleksandar 1. prosinca 1918. godine u kući Krsmanovića u Beogradu.¹⁸

⁴ Isto str. 60.

⁵ Hrvoje Matković, *Svetozar Pribičević: ideolog, stranački vođa, emigrant* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1995), str. 53.

⁶ Isto str. 80-81, 134-135.

⁷ Najveći unutarnji problem države SHS bili su ostaci austro-ugarske vojske i zelenog kadra, zbog čega je Narodno vijeće 3. studenog tražilo vojnu pomoć srpske (ali i savezničke) vojske. Na međunarodnoj razini, postupno se prihvaća prijedlog o stvaranju zajedničke jugoslavenske države, o čemu svjedoči preporuka francuskog predsjednika Raymonda Poincaréa da južni Slaveni na mirovnoj konferenciji sudjeluju jedinstveni.; Franjo Tuđman, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji: 1918.-1941.* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1993), str. 232.

⁸ Isto str. 233.

⁹ Isto str. 234-235.

¹⁰ Isto str. 242-243.

¹¹ Isto str. 244, 248.

¹² Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 345.

¹³ Isto, str. 351.

¹⁴ Matković, *Svetozar Pribičević*, str. 59; Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 354.

¹⁵ U delegaciji nije bilo Antona Korošca i Ante Trumbića (predstavlja ga Rudolf Giunio) koji su bili u inozemstvu, kao niti Stjepana Radića ili nekog drugog predstavnika HPSS-a, ali zato je bio Svetozarov brat potpukovnik Milan Pribičević koji je kasnije od regenta nagrađen činom pukovnika.; Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 353.

¹⁶ Pribičević je *Adresu* »očistio od nezdognih naputaka«, a regent mu je čak povjerio da sastavi njegov odgovor, Miro Kovač, *U labirintu versajsko-vidovdanske Jugoslavije: hrvatsko pitanje u očima francuske politike 1914.-1929.* (Zagreb: Alfa, 2021), str. 167, Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 356.

¹⁷ Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 60-61.

¹⁸ Isto, str. 62.

UNUTARNJOPOLITIČKE OKOLNOSTI NASTANKA KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Na čelu Države SHS nalazi se Narodno vijeće koje bira prvu vladu, sastavljenu dijelom od ljudi iz bivšeg sistema (predvođenih banom Antunom Mihalovićem koji ostaje na čelu vlade), dijelom od ljudi bliskih Narodnom vijeću poput Većeslava Wildera koji preuzima resor željeznica, Srđana Budisavljevića u resoru unutarnjih poslova i Živka Petričića koji je dobio resor narodnog gospodarstva jer je Pribičević stavio veto na imenovanje Stjepana Radića na tu poziciju.¹⁹ Upravo marginalizacija Radića pokazuje moć i utjecaj Svetožara Pribičevića u hrvatskom političkom životu tog vremena. Bio je dominantna osoba, njegova prisutnost osjećala se svuda te se ništa nije moglo dogoditi bez njega. Zašto je tome tako? Hrvatsko-srpska koalicija, kojoj je bio na čelu, imala je najviše mjesta u Središnjem odboru Narodnog vijeća kojeg kao drugi potpredsjednik predvodi, ali ne možemo zanemariti ni njegove jake osobine ličnosti.²⁰ Prema mišljenju Bogdana Krizmana bio je »sposobniji, marljiviji i lukaviji« u usporedbi sa »slabim, nesigurnim i nesamostalnim« Antom Pavelićem, a svemu je još više pridonosio boravak Antona Korošeca u inozemstvu, što omogućava Pribičeviću preuzimanje čitave vlasti.²¹ Pribičeviću je bilo jasno da se od njega i srpskih članova Vijeća očekuje da utječu na što brže donošenje odluke o ujedinjenju bez ikakvih uvjeta, pa čak i da po potrebi prijete kako će se prečanski Srbi priključiti Srbiji.²² Upravo s tim ciljem, Pribičević je znao dovesti svoje pristaše ispred saborske zgrade, koji bi klicali regentu Aleksandru i Srbiji i prijetili svim protivnicima ujedinjenja, nadasve Stjepanu Radiću s kojim se žele čak i fizički obračunati.²³

Svi dokumenti iz poslijeratnog vremena ukazuju na to da su mase bile protiv srpske dinastije Karađorđević i protiv ulaska Hrvatske u Jugoslaviju. Tijekom brojnih

proslava i narodnog okupljanja povodom završetka rata i Monarhije narodne su mase u Zagrebu nazdravljale »republici« i »Narodnom vijeću«, kao i jedinicama koje su se stavile na raspolaganje Narodnom vijeću kojima su pjevale »Lijepu našu«. Ime Srbije i Jugoslavije još se uvijek na manifestacijama nigdje ne spominje.²⁴ Očito su toga bili svjesni i u Srbiji jer je ministar graditeljstva Momčilo Ninčić nakon sastanka s izaslanstvom Narodnog vijeća (u kojem je Perko bio jedini Hrvat) poslao telegraf zamjeniku premijera i ministru financija Stojanu Protiću u kojem kaže da »tamošnji Srbi se dobro drže, traže jedinstvo pod svaku cijenu sa Srbijom, s dinastijom. Mnogi Hrvati zaziru od tog jedinstva i željeli bi republiku.«²⁵

Nastojanju Narodnog vijeća da izbori međunarodno priznanje sasvim sigurno nije pomogla ni potpuna izoliranost. Naime, njegovi članovi nisu znali jesu li njihova pisma, brzojavi i prosvjedne note uopće došli na prave adrese pa zato 8. studenog mole ministarstvo vanjskih poslova Srbije da im otpremi prijepise telegrafijom.²⁶ Takva odluka možda je bila nužna i jedino moguća, ali nije bila i najpametnija jer je Trumbićeva izvješća srpska diplomacija često cenzurirala i sa zakašnjenjem prenosila.²⁷ Dodajmo čitavoj situaciji i općepoznatu scenu sa srpskim potpukovnikom Dušanom Simovićem koji je svojom prijetnjom²⁸ vjerojatno najviše utjecao na hrvatske političare i odluku o ujedinjenju. Dana 12. studenoga 1918. godine, nakon što je prvak hrvatskoga krila Koalicije Ivan Lorković objasnio kako je na teritoriju odcijepljenom od Austro-Ugarske stvorena Država SHS, priznata i od srpske vlade, Simović je odgovorio: »Kao vojnik, mogu Vam reći ovo: Srbija, koja je u ovom ratu dala jedan i pol milijun žrtava... ne može ni u kom slučaju dozvoliti, da se na njenim granicama formira neka nova država, koja bi u svoj sastav uzela sve njene sunarodnike ... i sve plodove ... Srbiji — po pravu oružja... pripada... Banat... Bačka... Baranja... Srem i Slavonija do linije željezničke pruge Osijek-Đakovo-Šamac; cijela BiH i Dalmacija do rta Planka. Van te teritorije, možete se opredijeliti po volji: da idete sa

¹⁹ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*. Svez. II (Zagreb: »August Cesarec«, 1990), str. 98.

²⁰ Matković, *Svetozar Pribičević*, str. 51, 54.

²¹ Ivo Perić, *Hrvatska državotvorna misao u XIX. i XX. stoljeću* (Zagreb: Dom i svijet, 2002), str. 358.

²² Dragovan Šepić, *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije: Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje: 1914-1918*. Svez. III (Pula: Čakavski sabor, 1989), str. 177.

²³ Perić, *Hrvatska državopravna misao*, str. 364.

²⁴ Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb: Golden marketing, 1999), str. 56-57.

²⁵ Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 329.

²⁶ Zlatko Matijević, »Guske u magli: Djelovanje članova središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS u Zagrebu«, u: Zlatko Matijević (urednik), *Godina 1918.: prethodnice, zbivanja, posljedice: zbornik radova* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010), str. 105-128., na str. 121.

²⁷ Kovač, *U labirintu versajsko-vidovdanske Jugoslavije*, str. 141.

²⁸ Simovićevu prijetnju o granici smislio je vojvoda Mišić koji mu je rekao točno gdje će granica biti, a »narodu zapadno od te linije ostavi potpunu slobodu da se opredeli, hoće li ići s nama ili ne«, Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 336.

Srbijom ili formirate zasebnu državu...²⁹ Simovićeva prijetnja izazvala je najdublji dojam na sve prisutne. Na Pavelićevu opasku da bi se trebalo odrediti buduće uređenje države koje bi po njegovom mišljenju trebalo biti federalističko, Simović odgovara: »Odluka o pitanju budućeg državnog uređenja suvereno je pravo samog naroda i on to ima da odluči preko slobodno izabrane Ustavotvorne skupštine – Konstituante. Ni srpska vlada ni vi niste ovlašćeni da sad to pitanje rešavate mimo naroda i ne pitajući narod. ... da li ćemo svi ući u okvir zajedničke države, jake i moćne da obezbedi mir i sretniju budućnost našim narodima, ili ćemo obrazovati dve odnosno tri zasebne države, sve slabe i s raznim pretenzijama, koje će se gložiti među sobom«. Pavelić se na to povukao i priznao da je Simović u pravu i ponovio sve to.³⁰ I regent Aleksandar i premijer Nikola Pašić i srpska Vojna komanda imaju identičan cilj da svim neodlučnim članovima Narodnog vijeća pokažu kako će se svi Srbi izvan granica Srbije bez oklijevanja pridružiti Srbiji ukoliko se odluka o ujedinjenju ne prihvati što prije, a zbog jačanja pozicije Srbije nastoje pritisnuti i BIH i Crnu Goru i odbor u Novom Sadu za Bačku, Banat i Baranju na odluku o ujedinjenju.³¹

Rasprava o budućnosti Države SHS vodila se u sjeni vanjskih i unutarnjih problema, točnije teritorijalne ugroze od strane susjednih zemalja te seljačkih nemira, pljački i sveopćeg kaosa na terenu. Suprotno popularnom uvjerenju, najviše su u neredima sudjelovali gladni seljaci, a ne pripadnici tzv. Zelenog kadra.³² Većina kaderovaca vratila se svojim kućama nakon završetka rata,³³ jedna manjina se nije vratila iz razloga što su bili željni pljačke (pa se transformiraju u razbojnike), a poneki čak i društvenih promjena.³⁴ Kao najbolji pri-

mjer možemo navesti Kolo Gorskih tića koje se nakon ubojstva vođe Bože Matijevića i preuzimanja vodstva od strane Jovana Stanisavljevića Čaruge transformiralo u razbojnike.³⁵ Odnos lokalnog stanovništva prema njima se promijenio pa tako umjesto pružanja zaštite, prehrane i skloništa kao u vremenima rata, s novim razbojničkim kaderovskim skupinama se obračunavaju i traže ih.³⁶ S obzirom da je dio stanovništva iz političkih (zbog značajnog republikanskog razmišljanja) i ekonomskih razloga odbio služiti vojsku nove Kraljevine SHS, sasvim je očekivano da je dezerterstvo kaderškog tipa postojalo i tijekom 1919. i 1920. godine, pa čak i duboko u 1920-im godinama.³⁷ Prema zapisima predsjednika Narodnog vijeća Đakova i člana Središnjeg odbora dr. Ivana Ribara, vođa zelenokaderovaca Božo Matijević zvan Crveni Božo došao je s dobro opremljenom četom bivših vojnika po osvetu protiv onih koji su se »ogriješili o zeleni kader«, ali uspio je i spriječiti pljačku trgovina i roba.³⁸

Sudeći prema zapisima profesora Radovinovića, Mjesni odbori Narodnog vijeća³⁹ nisu birani od strane naroda nego su »gospoda među sobom razdijelila čast i delja rade kao i prije, samo sada u ime NV. Dakako da narod ne može imati u ove odbore nikakovo povjerenje«. ⁴⁰ Gledajući socioekonomsku strukturu, članovi Mjesnih odbora su uglavnom bili činovnici i intelektualci, seljaka je bilo vrlo malo,⁴¹ dok su prema političkoj strukturi, slično kao i na razini Narodnog vijeća, dominirali članovi Hrvatsko-srpske koalicije.⁴² Neke političke grupacije, poput zagrebačkih ili senjskih pravaša, bile su nepoželjne u odborima, dok su u nekim mjestima odbornici koji su nastupali protiv ujedinjenja i politike Koalicije uklonjeni i smijenjeni.⁴³ Primjera radi, iako

²⁹ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 59.

³⁰ Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 337.

³¹ Isto, str. 344.

³² Nikola Anušić, »Prvi svjetski rat i društvena kriza u sjevernoj Hrvatskoj«, *Kroatologija* 13/1-2 (Zagreb, 2022.), str. 189-216, na str. 209.

³³ O tome svjedoči i domaći političar Ivan Ribar u svojim memoarima objavljenima 1965. godine *Iz moje političke suradnje*.

³⁴ Domagoj Đerek, »Dezerterstvo i zeleni kadar u Hrvatskoj poslije Prvog svjetskog rata i nemira krajem 1918. godine«, u: Vlatka Vukelić; Mijo Beljo; Vlatko Smiljanić (urednici), *1918. - 2018. povijesni prijevori i Hrvatska danas: zbornik radova sa znanstvenoga skupa* (Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2020), str. 191-223., na str. 194.

³⁵ O tome više vidi u Đerek, *Dezerterstvo i zeleni kadar*, 196-198, kao i u Vlatko Smiljanić, *Čaruga: životopis slavonskoga razbojnika Jovana Stanisavljevića 1897. - 1925.*, Zagreb, 2020.

³⁶ Đerek, *Dezerterstvo i zeleni kadar*, str. 195.

³⁷ Isto str. 198, 203.

³⁸ Vladimir Geiger, »Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918«, *Zbornik Muzeja Đakovštine* 11/1 (Zagreb, 2013), str. 7-84, na str. 16.

³⁹ Slične zapise daje i poručnik Pavelić na ličkom području.

⁴⁰ Tomislav Zorko, »Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske«, u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 353-377, na str. 359.

⁴¹ Zanimljiv slučaj zbio se u Ludbregu gdje su seljaci prosvjedovali i htjeli osnovati svoj Mjesni odbor Narodnog vijeća.

⁴² Zorko, *Narodne straže*, str. 359-360.

⁴³ Isto, str. 360-361.

većina stanovništva Đakovštine ne podržava jugoslavenski unitarizam,⁴⁴ u mjesnom odboru Narodnog vijeća, prevladavajući utjecaj imali su pobornici jugoslavenskog ujedinjenja, s obvezom infiltracije tih stajališta među stanovništvo, zbog čega su odmah nakon osnivanja pod svoj nadzor podvrgnuli postojeći tisak.⁴⁵ Seljaci su često napadali predstavnike vlasti smatrajući ih odgovornima za prijeko sudove, prisilne radove i ratne rekvizicije pa Narodno vijeće nije ni imalo organe ni ljude kojima bi suzbili nemire.⁴⁶ Vlast je većinom ostala ista kao i u predratnom razdoblju, omražena i bez autoriteta.⁴⁷ Upravo ta nemoć da suzbije nemire odvela je Vijeće u političku odluku o dopuštenju ulaska savezničke srpske vojske koja i suzbija nemire, kao i obećanja o agrarnoj reformi.⁴⁸ Prema izvještajima, već polovinom studenog zavladao je »priličan mir i red«.⁴⁹ Ipak, Ivica Zvonar zaključuje da su nemiri dokaz slabog ugleda i autoriteta Narodnog vijeća među seljačkim stanovništvom koje su još više oslabili Srbi i unitaristi, dok u isto vrijeme Vijeće krivca za nered vidi u narodu koji nije dovoljno sposoban shvatiti zadaće ispred njih.⁵⁰

Smirivanju situacije sigurno su pomogle i Narodne straže, poluvojne jedinice osnovane od Narodnog vijeća koje su trebale održavati red i mir. Temelj njihovog ustrojstva bila su sokolska društva, na čelu su im bili vojno obučeni sadašnji ili bivši časnici i vojnici, a dosta pripadnika bilo je vojno obučeno.⁵¹ Ovisno o mjestu, služba je bila plaćena, negdje više, negdje manje, a u mjestima gdje nije uopće plaćena nije ni postojala.⁵² Samu brojku članova Narodnih straža teško je precizno reći jer popisi članova ne postoje, ali neke procjene

govore o 10.000 ljudi.⁵³ S obzirom na strukturu članstva, nije iznenađujuće da je većina Narodne straže podržavala republikansko državno uređenje.⁵⁴ Narodne straže raspuštaju se dolaskom srpske vojske.⁵⁵

Iako je mjestimično bio problem to što su Narodne straže sastavljane na brzinu, od sumnjivih ljudi sklonima nedisciplini i pljački, tamo gdje je vlast i Narodna straža dobro organizirana, vođena energičnim i pouzdanim ljudima, nije bilo ozbiljnijih nereda.⁵⁶ Takav primjer pronalazimo u Varaždinu, koji je imao jednu od prvih Narodnih straža, dok su u Vukovaru čak zaplijenili oružje i hranu njemačkoj vojsci koja se povlačila.⁵⁷ I u Đakovu je bio rijedak primjer dobro organizirane Narodne straže, financirane donacijama lokalaca, koja je do kraja vršila svoje zadaće i suzbijala svu pljačku.⁵⁸ Tako 8. studenoga 1918. osječko glasilo *Jug* izvještava da iz Đakova javljaju kako »tamo vlada mir i red, a jednako i u okolici. Svijet se pomalo osvijestio, te donosi natrag opljačkane stvari. Ljudi priznaju da su bili zavedeni po raznim zločincima.« Tjedan dana kasnije, 15. studenoga 1918., *Jug* je prema vijestima iz Đakova izvjestio da »Narodna straža marljivo uređuje u okolici« te da je dosada ustrijeljeno tridesetak pljačakaša,⁵⁹ a stotinjak uhićeno i otpremljeno u osječki zatvor.⁶⁰ U plemenoj općini Turopolje izbila je pobuna protiv župana Ljudevita Josipovića, zbog čega je Predsjedništvo Narodnog vijeća smijenilo župana, postavilo v.d. tajnika Zemaljske vlade Josipa Belobrka te raspisalo nove izbore na kojima je kao jedini kandidat izabran Franjo Lučić.⁶¹ S druge strane, na samoborskom području smjena vlasti protekla je mirno. Bez nasilja i prosvjeda

⁴⁴ Isto, str. 25.

⁴⁵ Geiger, *Skica za povijest Đakova i Đakovštine*, str. 19.

⁴⁶ Isto, str. 209.

⁴⁷ Mile Bjelajac, *Vojska kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca: 1918-1921*. (Beograd: Narodna knjiga: Institut za istoriju radničkog pokreta Srbije, 1988), str. 218.

⁴⁸ Isto, str. 210.

⁴⁹ Stjepan Matković, »Istraživačke dopune o pobuni 5. prosinca 1918. godine«. u: Zlatko Matijević (urednik), *Godina 1918.: prethodnice, zbivanja, posljedice: zbornik radova* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010), str. 129-153, na str. 136.

⁵⁰ Ivica Zvonar, »Pogled na 1918. iz perspektive dijela istaknutih sudionika«. u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str.501-525, na str. 506.

⁵¹ Zorko, *Narodne straže*, str. 363.

⁵² Isto, str. 368.

⁵³ Isto, str. 369.

⁵⁴ Isto, str. 375.

⁵⁵ Isto, str. 375.

⁵⁶ Isto, str. 376.

⁵⁷ Isto, str. 376.

⁵⁸ Dr. Ribar čak je Narodnu stražu vidio kao buduću vojsku.; Geiger, *Skica za povijest Đakova i Đakovštine*, str. 39-40.

⁵⁹ Đakovačka Narodna straža krvavo ugušila nemire i pljačku u Trnavi početkom studenog 1918. godine, pri čemu je mučeno i ubijeno 15 seljaka; O tome više u Geiger, *Skica za povijest Đakova i Đakovštine*, str. 75-80.

⁶⁰ Isto, str. 69-70.

⁶¹ Branko Dubravica, »Prevrat u Velikoj Gorici 1918 ili kako je srušena vlast župana dr. Ljudevita Josipovića«, u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 455-469., na str. 461-464.

za čelnika Odbora Narodnog vijeća izabran je Milan Zjalić.⁶² Od vojnika povratnika s ratišta sklopljena je Narodna straža, naoružana oružjem prikupljenim od bivših austro-ugarskih vojnika koji su se tim pravcem vraćali kući, kao i novcem prikupljenim od naroda.⁶³ Upravo zbog jačine Narodne straže i blizine Zagreba ovim područjem, izuzev svega par manjih incidenata, vlada red i mir te Zeleni kader nema jaku ulogu.⁶⁴ Nereda i pljački nije bilo ni u Međimurju, a za to je zaslužna vojna vlast na čelu s potpukovnikom Dragutinom Perkovićem i Narodno vijeće na čelu s Ivanom Nepomukom Novakom.⁶⁵

Jedan od najvažnijih elemenata bilo je (ne)funkcioniranje vlasti Narodnog vijeća na vojnom području. Povjesničar i diplomat Dragovan Šepić smatra da Država SHS nije imala jače i sigurnije vojne snage koje bi održavale red, a kamoli pružile ozbiljniji otpor, mobilizacija nije dala rezultate, postojeće vojne jedinice su se raspadale, a vojsku je još više slabila loša disciplina mornara i proširen boljševizam među njima.⁶⁶ Hrvoje Čapo razlog za neuspjelo organiziranje vlastite vojske vidi u nastojanjima da se što prije omogući ulazak srbijske vojske jer je Država SHS shvaćena kao prijelazna tvorevina do ujedinjenja sa Srbijom, a političke snage na području Hrvatske koje u tome nisu vidjele primat nisu imale snage za izraženiji utjecaj.⁶⁷

Vojne poslove Narodno vijeće povjerilo je Odjelu za narodnu obranu na čelu s povjerenikom Matom Drinkovićem. Njegov zadatak je bio formirati Narodnu vojsku SHS, a na raspolaganju su mu bili samo tzv. marš-bataljoni nekih pukova koji su služili kao popuna za

front.⁶⁸ Mobilizacija je tekla sporo, neke jedinice tek se vraćaju s fronta, mnoge nisu ni stigle do kraja 1918. godine, neki vojnici su u zarobljeništvu, neki u šumama, a većina želi da rat završi.⁶⁹ Drinković čak predlaže stvaranje Srpskog odreda od zarobljenih srpskih vojnika na čelu s kapetanom Milanom Mašićem.⁷⁰ Pripadnici austro-ugarske vojske mirno su u Rudolfovoj vojarni položili prisegu pred vodećim članovima Narodnog vijeća.⁷¹ Tome su pripomogle zapovijed podmaršala Mihovila Mihaljevića o strogo pridržavanju discipline te odluka Narodnog vijeća o proglašavanju prijekih sudova za sve koji rade kaznena djela, ali i amnestije za sve dotadašnje političke protivnike.⁷² Svoj obol željeli su dati i vodeći austro-ugarski časnici, no vrh Narodnog vijeća sumnja u njihovu odanost (i još više u njihovu mogućnost da postanu osnovica za ujedinjenje južnih Slavena) pa ih miče. Zapovjednik XIII. zagrebačkog zbora general-bojnik Luka Šnjarić i zapovjednik VII. Hrvatsko-slavonskog domobranskog okružja podmaršal Mihovil Mihaljević su smijenjeni, general Maksimilijan Čičerić umirovljen, general pukovnik Stjepan Sarkotić i general Anton Lipošćak⁷³ uhićeni,⁷⁴ dok je jedinom nenjemačkom feldmaršalu u austro-ugarskoj vojsci Svetozaru Borojeviću zabranjen povratak (iako se želio vratiti i pomoći odbaciti talijansku agresiju).⁷⁵ Osim časnika, otpuštali su se i zanatlije, obrtnici i majstori, a 17. studenoga 1918. godine Odjel za narodnu obranu Narodnog vijeća objavio je oprost od vojne službe svim javnim službenicima.⁷⁶ Ipak, možda Narodno vijeće ne bi moglo računati ni na same vojnike jer su, prema Pavelićevu svjedočanstvu, u Zagrebu 53. pješačka pukovnija i 25. domobranska pješačka pukovnija izašle

⁶² Danijel Vojak, »Kako je završio rat u trgovištu ili iz povijesti Samobora 1918.«, u: Romana Horvat (urednica), 1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 469-493, na str. 490.

⁶³ Isto, str. 487.

⁶⁴ Isto, str. 488.

⁶⁵ Vladimir Kalšan, »Međimurje 1918. i 1919. godine«, u: Romana Horvat (urednica), 1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 139-155, na str. 148.

⁶⁶ O čemu se žali i zapovjednik mornarice u Puli kapetan Metod Koch.; Šepić, *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije*, str. 137, 149.

⁶⁷ Hrvoje Čapo, »Broj primljenih časnika bivše austrougarske vojske u vojsku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca«, *Časopis za suvremenu povijest* 40/3 (Zagreb, 2008), str. 1087-1103, na str. 1095.

⁶⁸ Bjelajac, *Vojska kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, str. 24.

⁶⁹ Isto, str. 25.

⁷⁰ Isto, str. 24.

⁷¹ Matković, *Istraživačke dopune o pobuni*, str. 135.

⁷² Matković, *Istraživačke dopune o pobuni*, str. 136.

⁷³ Lipošćak je lažno optužen da je planirao raditi na rušenju režima i »kovao zavjeru protiv Narodnog vijeća«, čime se zapravo željelo zastrašiti sve moguće protivnike bezuvjetnom ujedinjenju. Nakon ujedinjenja, pušten je na slobodu bez pokretanja sudskog postupka.; Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 344., Više o tome vidi u: Tomislav Zorko, *Afera Lipošćak*, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 35 No. 3, 2003.

⁷⁴ Časnici nisu bili jedini protiv kojih je redarstvo poduzimalo represivne mjere protiv nepoćudnih – neki profesori umirovljeni (Izidor Kršnjavi, Milan Šufflay), progonjeni su zastupnici Aleksandar Horvat i Ivica Frank, dok je premetačina obavljena na imanju bivšeg bana Pavla Raucha; Perić, *Hrvatska državopravna misao*, str. 361.

⁷⁵ Matković, *Istraživačke dopune o pobuni*, str. 136.

⁷⁶ Čapo, *Broj primljenih časnika*, str. 1090.

na ulicu uz uzvike »Živjela hrvatska republika«.⁷⁷ Jedini pouzdan i siguran partner bili su im sokolarska udruženja pod vodstvom člana Hrvatsko-srpske koalicije Lava Mazurre, akademska legija, mornari izbjeglice iz Primorja, dragovoljci iz unutrašnjosti te srpska vojska.⁷⁸

Prema izjavi potpukovnika Slavka Kvaternika, a koju prenosi D'Esperey, ukupna vojska kojom je raspolagalo Narodno vijeće iznosi oko 15.000 ljudi, dok po Branku Petranoviću ta brojka iznosi 25.000 ljudi.⁷⁹ Srpski povjesničar Mile Bjelajac navodi da je na prostoru Slovenije bilo 610 oficira i 8315 vojnika,⁸⁰ u Osijeku 2.400 vojnika i 500 ljudi u artiljeriji, Zagreb je raspolagao s 1020 vojnika u 25. domobranskom i 53. pješadijskom puku, Varaždin s njih 235 te još nekolicina u ostalim mjestima za ukupno 4904 vojnika.⁸¹ S druge strane, srpska vojska u jesen 1918. uoči solunske ofenzive ima 141.933 časnika i vojnika podijeljenih na dvije armije sa šest pješadijskih i jednom konjičkom divizijom.⁸² U studenom srpska vojska ima 145.225 vojnika, u prosincu ta brojka pada na 120.494, da bi se povećala na 250.000, pa čak i maksimalnih, iako zbog reparacija prenapuhanih, 438.000 u srpnju mobiliziranih vojnih obveznika.⁸³ Brojke nisu bile napuhane samo zbog reparacija nego i, kako hrvatski vojni povjesničar Tomislav Aralica objašnjava, zbog srpskog mistificiranja njihove uloge u stvaranju nove države.⁸⁴ Mnogo realnije zvuči brojka od oko 50.000 srpskih vojnika, koliko je 1915. trebalo odjeće i oružja za prenaoružanje, čiji se broj mogao zbog gubitaka u ratu samo smanjivati bez dodatne mogućnosti popune.⁸⁵ Brojku od 55.000 vojnika u listopadu 1918. godine navodi francuski vojni ataše, što neizravno potvrđuje i Pribičević.⁸⁶ Tek nakon što je srpska vojska ušla u Srbiju provedena je masovnija mobilizacija koja je dosegla brojku od 140.000 ljudi u prvoj

polovici 1919. godine, uz napomenu da je u tu brojku uključeno i ljudstvo iz tzv. prečanskih krajeva.⁸⁷ Spomenimo i to da su veliki ratni gubici imali utjecaj na časnički kadar⁸⁸ jer ih je dosta bez ikakvog znanja iz vojne akademije od običnog vojnika došlo do statusa časnika.⁸⁹

Što se naoružanja tiče, ni srpska vojska ni vojska Narodnog vijeća nemaju tenkove nego svega tri, odnosno jedan oklopni automobil.⁹⁰ Nije postojalo ni ratno zrakoplovstvo nego su srpski, kao i hrvatski, piloti djelovali u okviru francuske eskadrole ili su francuski avioni korišteni za srpske potrebe tijekom rata, dok se Narodno vijeće uspjelo domoći aviona bivše Monarhije od koje se formira *Ljetačka satnija* koja je prema procjenama imala oko 130 funkcionalnih aviona.⁹¹ Srpska vojska ima malo topništvo od stotinjak topova francuskog tipa, dok je Narodno vijeće imalo brojno topništvo, ali niske operativne razine zbog malog broja vojnika koji je njima mogao rukovati.⁹² Nedostatak ljudi bio je problem i u pomorskom zrakoplovstvu koje je posjedovalo 27 hidroplana za bombardiranje i izviđanje te pet lovačkih zrakoplova.⁹³ S druge strane, ratna mornarica nije imala toliki problem s ljudstvom jer je većina mornara i časnika prešla iz austro-ugarske mornarice te kasnije sudjelovala u oblikovanju nove mornarice Kraljevstva SHS,⁹⁴ koliko sa samim brodom koje je ili bilo oduzeto od strane Saveznika (većinom Talijana) ili potopljeno (primjer *Viribus Unitis*), mahom jer je Narodno vijeće smatralo kako nisu u ratu sa Antantom te zbog toga mjere opreza nisu potrebne.⁹⁵

Nadalje, Italija početkom studenog 1918. godine na raspolaganju ima oko 4,5 milijuna ljudi, a u zoni fronta njih 2,3 milijuna te naoružanje koje se sastoji od avija-

⁷⁷ Matković, *Istraživačke dopune o pobuni*, str. 137.

⁷⁸ Isto, str. 137.

⁷⁹ Bjelajac, *Vojska kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, str. 29.

⁸⁰ Ali, po procjeni za upotrebu je bilo 2.500 ljudi.

⁸¹ Bjelajac, *Vojska kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, str. 29, 56.

⁸² Isto, str. 34.

⁸³ Isto, str. 56.

⁸⁴ Tomislav Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća*. Svez. II (Zagreb: Znanje, 2006), str. 29.

⁸⁵ Isto, str. 29.

⁸⁶ Tu brojku najvjerojatnije je dobio od načelnika stožera srpske vojske vojvode Živojina Mišića.; Isto, str. 29-30.

⁸⁷ Isto, str. 30.

⁸⁸ Prema podacima iz 1918. godine bilo je 6.936 časnika u srpskoj vojsci.

⁸⁹ Bjelajac, *Vojska kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, str. 38.

⁹⁰ Aralica, *Hrvatski ratnici kroz stoljeća*, str. 79.

⁹¹ Isto, str. 119-120.

⁹² Isto, str. 93.

⁹³ Isto, str. 200.

⁹⁴ Prvi zapovjednik mornarice bio je povjerenik Narodnog vijeća Države SHS za mornaricu kontraadmiral Dragutin Perica, zaslužan za prikupljanje mornaričkih kadrova. S obzirom da je većina kadrova došla iz monarhijske mornarice, vlast nove države bila je sumnjičava i nepovjerljiva prema njima, često ih krasivši epitetima »anacionalna« i »franc-jozefska grupa«.; Isto, str. 168.

⁹⁵ Isto, str. 166, 168.

cije od 84 eskadrile, 1055 aviona, 522 hidroaviona, mornarice od 31 velikog ratnog broda, 33 razarača, 69 torpiljarki, 20 podmornica te jaku ratnu industriju.⁹⁶ Na demarkacijskoj liniji početkom ožujka 1919. godine imaju osam divizija na području od Rijeke do Triglava, šest u Istri, dvije i pol divizije u Dalmaciji te još jednu u Crnoj Gori i dvije u Albaniji.⁹⁷ Dodajmo još k tome da je oko 150.000 vojnika bilo smješteno u Logatecu kao dio plana za napad na Ljubljanu koju je branilo svega par bataljuna, o čemu će biti još nekoliko riječi kasnije.⁹⁸

VANJSKOPOLITIČKE OKOLNOSTI NASTANKA KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA – ODNOS SA ZEMLJAMA U OKRUŽENJU

I Austrija i Mađarska teoretski su bile potencijalne prijetnje, ali one to nisu ni mogle (zbog socioekonomske situacije i nereda nakon rata)⁹⁹ ni htjele biti. Tako je upravo Mađarska prva koja je priznala Državu SHS,¹⁰⁰ točnije poslala je diplomatsko izaslanstvo na čijem je čelu bio Aladár Balla. Pritom je satnik i kasniji mađarski ministar-predsjednik Gyula Gömbös pozdravio Narodno vijeće »potpuno samostalne, suverene jugoslavenske države« i zaželio uspostavljanje »najiskrenije bratske veze«.¹⁰¹ Također, treba naglasiti i to da je nestabilna vlada Mihályja Károlyija pokušavala sve kako bi pridobila povjerenje pobjedničkih sila s ciljem što manjih teritorijalnih gubitaka na budućoj mirovnoj kon-

ferenciji, kao i činjenicu da su nakon poratnog kaosa mađarske oružane snage obnovljene tek početkom 1919. godine.¹⁰² Ovakvo stanje definitivno je pomoglo situaciji u Međimurju. Prema vojnoj konvenciji između savezničkog generala Henryja i mađarskog izaslanika Bele Lindera Međimurje je trebalo pripasti Mađarskoj. Veliki župan Zaladske županije Geza Bosnyak 6. studenog 1918. godine uvodi prijeki sud, čime se pokreću progoni, batiranja i strijeljanje oko stotinjak osoba.¹⁰³ Narodno vijeće samostalno¹⁰⁴ je na temelju vojnog plana, kojeg je dopunio potpukovnik Slavko Kvaternik, okupila vojsku snage jedne brigade od sedam bataljuna, jedan konjički divizion, četiri baterije topništva i pomoćnih postrojbi koji su pružili otpor mnogo slabijim mađarskim trupama.¹⁰⁵ Postrojbe pod zapovjedništvom Dragutina Perka kreću na Badnjak 1918. godine, brzo prisiljavaju Mađare na predaju te ulaze u Čakovec, čime Saveznike stavljaju pred gotov čin. Iako Mađari još vjeruju u diplomatsku pobjedu, sami su preslabi da se suprotstave.¹⁰⁶ U konačnici, hrvatski karakter Međimurja potvrdila je Međunarodna vojna komisija za razgraničenje u proljeće 1919. godine.¹⁰⁷

Najveće prijetnje za opstanak Države SHS bile su Italija i Srbija. Talijanska okupacija Dalmacije započinje 4. studenog ulaskom vojske pod komandom kapetana korvete Felice de Boccarda u Zadar.¹⁰⁸ Idući dan ulaze u Pulu, 6. studenog u Šibenik, 15. na Krk, a do 19. studenog okupirali su sve do demarkacijske linije.¹⁰⁹ Zanimljivo je da ih lokalno stanovništvo nije ispočetka dočekalo negativno, nego cvijećem, pjesmom i proslavom, uvjereni (bolje rečeno povjerovali su njihovim riječima)¹¹⁰ da okupacija ima samo vojni, ne i politički

⁹⁶ Bjelajac, *Vojska kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, str. 178-179.

⁹⁷ Isto, str. 184.

⁹⁸ Isto, str. 187.

⁹⁹ Kaotična situacija vrhunac doživljava proglašenjem kratkotrajne Sovjetske Republike Mađarske Bele Kuna 21. ožujka 1919. godine; Šepić, *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije*, str. 166.

¹⁰⁰ Prvo međunarodno priznanje Države SHS došlo je 30. listopada od strane Mađarske, a očekivalo se i od Čehoslovačke; Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 55.

¹⁰¹ Isto, str. 115.

¹⁰² Mislav Gabelica; Stjepan Matković, *Petoprosinačka pobuna u Zagrebu 1918.: prva vojna akcija protiv jugoslavenske države* (Zagreb: Naklada Pavičić. 2018), str. 117.

¹⁰³ Kalšan, *Međimurje*, str. 142.

¹⁰⁴ Srbi i Francuzi odbili su pomoć jer ih na to obvezuje konvencija.; Kalšan, *Međimurje*, str. 144.

¹⁰⁵ Isto, str. 145.

¹⁰⁶ Isto, str. 146.

¹⁰⁷ Isto, str. 151.

¹⁰⁸ Šepić, *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije*, str. 141.

¹⁰⁹ Isto, 140-141.; Od ukupno 88 općina Talijani su okupirali njih 34 te 379 od 875 naseljenih mjesta, odnosno oko 7000 kvadratnih kilometara na kojem je živjelo oko 800.000 »naših« ljudi, Aleksandar Jakir, *Dalmacija u međuratnom razdoblju 1918. – 1941.* (Zagreb: Leykam international, 2018), str. 71, 83.

¹¹⁰ Jedan takav primjer možemo pronaći u proglasu Komiži zapovjednika posade kraljevske talijanske mornarice tenente Giovanni Squillante: »Građani Komiže! Amo poslav od moje vlade na zaštitu vaše postignute slobode, čast mije je pozdraviti vas ljubezno i u ime naroda koji je ratovao za ista načela neovisnosti koja vas ispunjavaju ushitom. Ja i mali broj mojih ljudi ovdje smo vama na raspolaganju da vas branimo ako ustrebate našu pomoć za javno dobro. Mornari Italije dok ostaju ovdje bit će vaša braća. Moja je

karakter, te da Talijani dolaze kao saveznik buduće jugoslavenske države.¹¹¹ Slična reakcija bila je i od Narodnog vijeća i njegovih lokalnih podružnica. Bili su zbunjeni okupacijom i ponašanjem talijanskih zapovjednika, misleći da se radi o nesporazumu koji će se uskoro riješiti promjenom uvjeta primirja, a vjerujući izjavama pojedinih savezničkih zapovjednika.¹¹² Dalmatinska vlada poslala je prosvjednu notu zapovjedniku torpiljarke Feliceu Boccardu, dok su u Šibeniku, nakon prvobitnih manifestacija u čast Talijana i Antante, održane mirne demonstracije.¹¹³

Iako su se mornari željeli oduprijeti talijanskim snagama, poslušali su naredbu Narodnog vijeća da uvedu Talijane sigurno (zbog okolnih mina) u jadranske gradove u koje dolaze u ime Antante (a ne u ime Italije).¹¹⁴ Još su nelogičnija bila zbivanja u Rijeci. Na tom području vojno zapovjedništvo nad osam bataljuna Jelačićevaca i dragovoljaca Narodne straže preuzeo je potpukovnik Petar Teslić, zbog čega izbijaju sukobi koje Talijani iskorištavaju i 3. studenog ulaze u grad.¹¹⁵ Srbija je u Rijeku poslala dva bataljuna Prve jugoslavenske dobrovoljačke divizije na čelu s neodlučnim potpukovnikom Ljubomirom Maksimovićem.¹¹⁶ Uvjeren da talijanske trupe u skladu s obećanjima neće ući u Rijeku ako iz nje izađu srpske,¹¹⁷ Maksimović se požurio napustiti grad, i to baš isti dan kad je francuska komanda izdala naredbu da se grad okupira jednim njihovim i jednim srpskim bataljunom.¹¹⁸ Talijani svoje obećanje nisu ispunili nego su ostali u gradu, predvođeni generalom di San Marzonom.¹¹⁹ Usporede radi, u Ljubljani je postojao konjanič-

ki odred zarobljenih srpskih vojnika na čelu s potpukovnikom Stevanom Švabićem koji je odlučno htio zaustaviti Talijane koji su planirali ući u grad. Švabić je pisao talijanskom zapovjedniku prijeteći mu da će ih spriječiti oružjem pa su se Talijani zaustavili.¹²⁰ Talijanski konjanici 12. prosinca pokušali su prodrijeti prema Kraljevici preko Bakra, ali se povlače zbog otpora vojske SHS.¹²¹ U Istri pak novi zapovjednik Jugoslavenske mornarice kontraadmiral Metod Koch neuspješno pokušava pridobiti Antantu na slanje svoje mornarice u Pulu, kao i priključiti istarsko područje novoj državi SHS.¹²² Talijani 5. studenog istodobno ulaze i s mora i s kopna, točnije iz Fažane, gdje im se nalazila mornarička pješađija. Premda su u Istru došli Jelačićevci, uz njih i Čehoslovačka legija i tzv. rumunjska garda, u kaotičnim uvjetima pljačke i nereda, labave vlasti Narodnog vijeća i značajnog vojnog udarca u obliku potonuća Viribus Unitisa i pogibije viceadmirala Janka Vukovića-Podkapskog, nisu uspjeli u namjeri pripajanja SHS-u te se 13. studenog predaju i evakuiraju za Split.¹²³ U Splitu je prisutnost američke flote na čelu s viceadmiralom Philippom Andrewsom spriječila riječku sudbinu i rat s talijanskom vojskom jer su smirivali situaciju, ali i natjerali D'Annunzija i njegove legionare da privremeno napuste Zadar.¹²⁴ Amerikanci su bili prisutni na Jadranu između studenog 1918. i rujna 1921. godine s jasnim ciljem, kako je američki ministar mornarice Josephus Daniels zapovjedio admiralu Williamu Sheperdu Bensonu: »iskazujte simpatije prema slavenskoj vladi koja je stvorena u bivšoj Austro-Ugarskoj...brzo stvaranje stabilne i prema nama prijateljske vlade u Jugoslavi-

želja da nas tako i ne drugačije shvatite i da mornari ostave u vama spomen mio i vječan. Zahvaljujem vam od srca za oduševljeni doček«; Franko Mirošević, »Prilozi za povijest Dalmacije u 1918. g.« u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 155-203., na str. 196-197.

¹¹¹ Šepić, *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije*, str. 141.

¹¹² Isto, str. 142, 144, 146.

¹¹³ Mirošević, *Prilozi za povijest Dalmacije*, str. 197-198.

¹¹⁴ Ivica Zvonar, »Rušenje Austro-ugarske Monarhije (1914.-1918.)« u: Zlatko Matijević (urednik), *Godina 1918.: prethodnice, zbivanja, posljedice: zbornik radova* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest), str. 299-318, na str. 317.; Pri osvajanju, ostala je i pokrajinska blagajna pa je financijsko-gospodarsko djelovanje Zemaljske vlade onemogućeno., Jakir, *Dalmacija u međuratnom razdoblju*, str. 73.

¹¹⁵ Željko Bartulović, »Rijeka i Sušak 1918: 90. obljetnica raspada Austro-Ugarske Monarhije i početka talijanske okupacije«, u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str.97-117., na str. 109.

¹¹⁶ Isto, str. 112.

¹¹⁷ Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, 340; Bartulović, *Rijeka i Sušak 1918*, str. 110.

¹¹⁸ Šepić, *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije*, str. 166.

¹¹⁹ Formalno je vlast preuzelo Savezničko vrhovno zapovjedništvo, ali u njihovo ime upravljaju samo Talijani.; Bartulović, *Rijeka i Sušak 1918*, str. 110.

¹²⁰ Čak je i predsjednik slovenske narodne vlade Josip Pogačnik sumnjao u uspjeh te akcije i u strahu je htio pustiti Talijane u grad.; Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 338-339.

¹²¹ Bartulović, *Rijeka i Sušak 1918*, str. 113-114.

¹²² Kontraadmiral Koch nastupao je poprilično samostalno po pitanju, bez znanja zajedničkog odbora. Darko Dukovski, »Talijanska okupacija Istre 1918.-1920.« u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str.117-139., na str. 119.

¹²³ Dukovski, *Talijanska okupacija Istre*, str. 118-120.

¹²⁴ Jakir, *Dalmacija u međuratnom razdoblju*, str. 82.

ji«. ¹²⁵ Sam admiral Benson krivicu za zaoštavanje situacije svaljuje na Talijane, a njihovu politiku u dopisima predsjedniku Wilsonu opisuje kao »represivnu, okrutnu, reakcionarnu i zlonamjernu«. ¹²⁶

To i dalje nije ubilo nadanja Narodnog vijeća da će okupacija prestati, kako je i naredila francuska komanda. ¹²⁷ Pretjerano uvjerenje Vijeća u ideju da će američki predsjednik Wilson krojiti granice, utjecalo je na stav da nam je pametnije čekati mirovnu konferenciju umjesto pružiti bilo kakav otpor okupacijskim pokušajima. ¹²⁸ Neki, poput Dragovana Šepića, smatraju da se trebalo tražiti dodir s Talijanima i postići kompromis o granicama, no nejasno je kako bi to bilo ostvarivo kad je jedini član talijanske vlade koji je bio za kompromisno rješenje Leonida Bissolati dao ostavku. ¹²⁹ Zbog osjećaja ugroženosti granica, iz Istre i Dalmacije dolazili su snažni zahtjevi za što bržim ujedinjenjem, a iz Dalmacije su čak prijetili da će sami proglasiti ujedinjenje sa Srbijom. ¹³⁰ No, riječ je zapravo o koordiniranoj akciji srpske propagande kojom su Srbi iz Bačke, Banata, Bosne i Hercegovine te Dalmacije tražili što brže ujedinjenje pozvali srpsku vojsku. Dana 3. studenoga Narodno vijeće i službeno je poslalo poziv srpskoj vladi da sa svojom vojskom uđe na teritorij Države SHS s ciljem sprječavanja nereda, pljačkanja i nemira bivše austrougarske vojske. Stjepan Radić je smatrao da su neredi namjerno iscenirani od strane Vase Muačevića, koji daje i izvješća o tome, kako bi se natjeralo Vijeće na pozivanje srpske vojske u pomoć. ¹³¹ Srpska vojska dolazi tijekom studenog 1918. godine pa tako primjerice 9. studenog ulaze u Vukovar, 14. studenog u Viroviticu, 13. studenog u Dubrovnik, Metković, Osijek, Požegu, a 18. studenog i u Split. ¹³² Zbog sistemskog uništavanja željeznica i mostova na teritoriju Srbije,

artiljerija i teže opremljene trupe još se nalaze na južnim granicama Srbije sporo prodirući prema sjeveru. ¹³³

Narodno vijeće nije ni pružilo priliku narodu, odlučnom protiv okupacije, za otpor Talijanima. Nedostajalo je i doze lukavosti i sposobnosti koju je imala talijanska vlada koja se znala prilagoditi interesima i željama Zapada i terena. ¹³⁴ Na dalmatinskom području, izuzev pravaša, nije bilo ozbiljnije političke snage koja se protivila jedinstvu SHS i ujedinjenju. ¹³⁵ Povjesničar Franko Mirošević opisuje dalmatinske političare kao »glavni agens jugoslavenske koncentracije političkih snaga... koji su bezuvjetno forsirali ujedinjenje«, čime su onemogućili ustrajavanje hrvatskih političkih snaga u pregovorima o ujedinjenju. ¹³⁶ O željama mladih za pružanje otpora piše i političar Demokratske stranke i jugoslavenski nacionalist Manfred Paštrović, kao i kipar i član Jugoslavenskog odbora Ivan Meštrović, koji se u svojim Uspomenama prisjeća osnivanja tajnog odbora ¹³⁷ u Zagrebu i Splitu 1919. godine s planom organiziranja dobrovoljačkih jedinica koje bi upale i izbacile Talijane iz okupiranih područja. ¹³⁸ Uspjeli su skupiti i naoružati oko 3000 ljudi predvođenih Stankom Turudijom, 10.000 pušaka prokrijumčareno je u Šibenik te još 20.000 u Zadar te je prikupljeno 6 milijuna kruna namijenjenih za naoružanje, ali je sve to prekinuto zbog Rapallskog sporazuma. ¹³⁹

Ne smijemo zanemariti činjenicu da Talijani u Prvom svjetskom ratu nisu pokazali nekakvu snagu i vojnu osposobljenost, ¹⁴⁰ kao ni to da su i oni imali nezadovoljstva i socijalne nemire prouzrokovane siromaštvom. ¹⁴¹ Tako u desetoj bitci na rijeci Soči, Talijani ne samo da nisu uspjeli osvojiti niti jedan značajniji teritorij (iako su pokušali osvojiti Svetu Geru) nego su izgu-

¹²⁵ Isto, str. 80.

¹²⁶ Isto, str. 81.

¹²⁷ Dukovski, *Talijanska okupacija Istre*, str. 166.

¹²⁸ Šepić, *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije*, str. 194.

¹²⁹ Isto, str. 194-195.

¹³⁰ Perić, *Hrvatska državopravna misao*, str. 363.

¹³¹ Čapo, *Broj primljenih časnika*, str. 1091.

¹³² Perić, *Hrvatska državopravna misao*, str. 359.

¹³³ Krizman, *Raspad Austro-Ugarske*, str. 329.

¹³⁴ Primjerice praveći se saveznicima, a ne okupatorima pred lokalnim stanovništvom.; Petar Strčić, »Godina 1918. kao stvarni početak problema u hrvatsko-slovensko-talijanskim odnosima na Jadranu u 20. stoljeću«. u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 17-53, na str. 27.

¹³⁵ Mirošević, *Prilozi za povijest Dalmacije*, str. 183.

¹³⁶ Isto, str. 199.

¹³⁷ Na njegovom čelu bilo je devet osoba - Ivo Tartaglia, Prvislav Grisogono, Dušan Plavšić, Milan Marjanović, Ivan Meštrović, Juraj Demetrović, Rudolf Giunio, pukovnik Dušan Gruber i Roko Joković.

¹³⁸ Tuđman, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, str. 306-307.

¹³⁹ Jakir, *Dalmacija u međuratnom razdoblju*, 83-84; Tuđman, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, str. 307.

¹⁴⁰ Strčić, *Godina 1918.*, str. 25.

¹⁴¹ Narod okreću protiv Hrvata jer su oni krivi što se vlada ne može baviti socioekonomskim stanjem nego mora ratovati.; Strčić, *Godina 1918.*, str. 27.

bili 159.000 vojnika (od čega je 36.000 mrtvih), a feldmaršal Svetozar Borojević u protunapadu natjerao ih je na povlačenje uz zarobljavanje 10.000 Talijana.¹⁴² Talijani su slično prošli i u jedanaestoj sočanskoj bitci, bez osvajanja planiranog i uz Borojevićevo brzo vraćanje izgubljenih teritorija, ali obje strane imale su velike žrtve (40.000 mrtvih).¹⁴³ U bitci kod Kobarida iliti dvanaestoj sočanskoj austro-ugarske snage se probijaju tjerajući Talijane prvo do rijeke Tagliamento, a potom Piave, gdje je i dočekan kraj rata.¹⁴⁴ Tome u dokaz ide i svjedočanstvo dr. Mate Drinkovića, povjerenika Narodnog vijeća za narodnu obranu, koji piše: »svagdje, gdje su Talijani navalili, bilo je njihovo nastojanje potpuno bezuspješno, te da u pravom smislu riječi nijesu mogli osvojiti niti korak zemljišta, tako da su bili predmet rugla onda već potpuno demoralizirane austro-ugarske vojske«.¹⁴⁵

VANJSKOPOLITIČKE OKOLNOSTI NASTANKA KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA – ODNOS SA STRANIM SILAMA

Važan utjecaj na razvoj događaja imale su i strane sile, prije svega pobjedničke sile Antante. Britance i Francuze stanje na ovim prostorima nije previše zanimalo, više su bili usredotočeni na vlastito kolonijalno jačanje i oslabljivanje Njemačke.¹⁴⁶ Uoči i tijekom Prvog svjetskog rata savezničke sile (pa čak i Italija, bez odustajanja od teritorijalnih pretenzija) protivile su se rušenju Austro-Ugarske Monarhije, ali nakon Listopadske revolucije i dolaska Lenjinovih boljševika na vlast u Rusiji postaje očito da bi boljševizacija i revolucionarne ideje mogle zahvatiti potlačene narode u Monarhiji s idejom ostvarivanja željenih sloboda te se više na tu ideju nije moglo računati.¹⁴⁷ Upravo s ciljem slabljenja Nje-

mačke i zaustavljanja prodora boljševističkih ideja saveznici, točnije britanski povjesničar Robert Seton-Watson i novinar Wickham Steed, vrlo utjecajni na versajskoj konferenciji, potiču na što brži dogovor o ujedinjenju.¹⁴⁸ U rujnu 1918. godine britanski ministar vanjskih poslova Arthur Balfour odbio je dati Pašiću pristanak da Srbija upravlja svime što se tiče Jugoslavije, pa je pod njihovim pritiskom Pašić izjavio da će »vjerno slijediti načela Krfske deklaracije i obećava Južnim Slavenima da će im dopustiti da sami odrede svoj status čim ih Srbija oslobodi«.¹⁴⁹ Britanske vlasti smatraju da Pašić ima dovoljno liberalne oporbe koja će se ujediniti s političkim snagama Države SHS i time spriječiti njegove velikosrpske ideje, a i činjenica da su dijelovi koji su bili sastavni dio Austro-Ugarske napredniji od dijelova pod osmanskom vlašću omogućit će im prevlast.¹⁵⁰ Vjerojatno zbog tih razloga Britanci su htjeli priznati Državu SHS, ali samo ako Francuzi nemaju ništa protiv.¹⁵¹ Tek nakon donošenja Vidovdanskog ustava u Velikoj Britaniji kreće ozbiljno propitivanje njihove uloge u ujedinjenju.¹⁵²

Sjedinjene Američke Države protivne se razbijanju Austro-Ugarske zbog gospodarskih razloga i političke povezanosti te je nastoje sačuvati, ali isključivo u obliku (kon)federacije koja poštuje autonomiju naroda koji tako ne bi pali pod utjecaj Njemačke ili sovjetskih komunista.¹⁵³ Predsjednik Woodrow Wilson oštro se protivio tajnim ugovorima kao podlogom za mirovne pregovore, što je u suprotnosti s francusko-britanskom politikom koja i sama provodi tajne ugovore o podjeli teritorija Osmanlijskog Carstva, njemačkih kolonija i Srednjeg istoka.¹⁵⁴ U svom poznatom Programu od 14 točaka između ostalog jasno navodi nekoliko stvari bitnih za ovo područje: »Ispravka granice Italije provest će se duž jasno odredljive etničke linije. Narodima Austro-Ugarske dat će se najšira mogućnost za autonomni razvitak. Rumunjska, Srbija i Crna Gora imaju se evakuirati, okupirane teritorije obnoviti...., međusobni odnosi na Bal-

¹⁴² Od ukupno 280.000 vojnika. Usporedbe radi, u istoj bitci austro-ugarske snage su na ukupno 160.000 ljudi imali 7300 mrtvih, 45.000 ranjenih i 24.000 zarobljenih; Nikola Tominac, »79. pukovnija zajedničke vojske u Prvome svjetskom ratu«. u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 283-323, na str. 308 – 311.

¹⁴³ Isto, str. 311-313.

¹⁴⁴ Isto, str. 313-314.

¹⁴⁵ Zvonar, *Rušenje Austro-ugarske Monarhije*, str. 316.

¹⁴⁶ Andrej Rahten, »Politika zapadnih velesila prema južnim Slavenima 1918. i 1919. godine«. u: Zlatko Matijević (urednik), *Godina 1918.: prethodnice, zbivanja, posljedice: zbornik radova* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010), str. 247-256., na str. 253.

¹⁴⁷ Tuđman, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, str. 188, 194.

¹⁴⁸ Šepić, *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije*, str. 150.

¹⁴⁹ Kovač, *U labirintu versajsko-vidovdanske Jugoslavije*, str. 140-141.

¹⁵⁰ Lucija Balikić, *Najbolje namjere. Britanski i francuski intelektualci i stvaranje Jugoslavije* (Zagreb: Srednja Europa, 2022), str. 49.

¹⁵¹ Kovač, *U labirintu versajsko-vidovdanske Jugoslavije*, str. 157, 172.

¹⁵² Balikić, *Najbolje namjere*, str. 50.

¹⁵³ Tuđman, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji*, str. 189.

¹⁵⁴ Isto, str. 306.

kanu srediti duž historijski utvrđenih linija pripadnosti i narodnosti. Uz to imat će se unijeti i međunarodna jamstva za političko-ekonomsku nezavisnost i teritorijalni integritet pojedinih balkanskih država.«¹⁵⁵ Američki veleposlanik u Srbiji Percival Dodge u rujnu 1917. godine protivi se nastanku SHS uz obrazloženje u kojem se pita »mogu li se oni ujediniti sretno u jednu državu ... kad su hrvatski i slovenski narod naprednije civilizacije s povoljnijim industrijskim prednostima, dok su Srbi, premda fine rase, krajnje primitivni i isključivo seljački proizvođači«.¹⁵⁶ Iako se Wilson i dalje dvoumio zbog izvještaja američkog predstavnika i republikanskih, antimonarhističkih zahtjeva tamošnjih hrvatskih i slovenskih iseljenika, SAD je ipak 7. veljače 1919. godine priznao Kraljevstvo SHS, što nakon toga rade i drugi saveznici.¹⁵⁷

Premda je aktivni Trumbić svojim lobiranjima uspio dobiti naklonost SAD-a i UK, upravo nedobivanje francuske potpore je na kraju bilo ključno. Prema senatoru Ernestu Pezetu, Pašić je bio prijatelj sa Stephenom Pichonom, slabo upućenim u jugoslavensko pitanje, pa ga nije bilo teško uvjeriti da je Pašićeva politika ispravnija od Trumbićeve te ne želi priznati Državu SHS.¹⁵⁸ Trumbić s njim nije uspio ni razgovarati, nego samo s nebitnim činovnicima u Ministarstvu vanjskih poslova pa mu je tako jednom pomoćnik političkog direktora Philippe Berthelot rekao: »Francuska vlada ne može zaboraviti usluge g. Pašića, koji je bio krajnje vjeran saveznik, koji nije prezao ni od kakve žrtve i o čijem se odanom i predanom stavu mora voditi računa«.¹⁵⁹ Takvom stavu nije pomogla nesnošljivost prema Trumbiću osobno, kojeg nazivaju »žestokim i surovim, ostatak austrijskog utjecaja, anglofilske sklonosti, htio bi... odvući tu zemlju u orbitu Engleske«.¹⁶⁰ Francuski premijer Georges Clemenceau poput ranije spomenutih Britanaca također je

upozoravao na opasnost Njemačke, ali predlaže konfederaciju između naroda bivše monarhije.¹⁶¹ Obećao je Trumbiću da neće dopustiti prelazak demarkacijske linije, da su i njima Talijani dodijali, pa čak i da će poslati trupe na Jadran. »Jadransko more ne smije biti talijansko. Mare nostrum neće biti.«, izjavio je.¹⁶² Prema sjećanju francuskog predsjednika Raymonda Poincareua, ministar vanjskih poslova Stephen Pichon rekao mu je da je Clemenceau, premda ljut na Talijane zbog osvajanja naše obale, promijenio mišljenje kada mu je talijanski kolega Vittorio Orlando došao »plakati na rame«.¹⁶³ Drugačiji stav nisu izazvale ni negativne reakcije u američkoj, francuskoj i britanskoj javnosti na ponašanje okupatora prema lokalnom stanovništvu pa njihov tisak piše da se uzmu u zaštitu Južni Slaveni i što snažnije podupre ujedinjenje, što je recipročno dovelo do antifrancuske i općenito antisavezničke reakcije talijanskog tiska.¹⁶⁴ Spomenimo još da su francuski vojnici imali razumijevanja za nas pa su čak izbijali manji sukobi s Talijanima u Rijeci 2. i 7. srpnja 1919. godine, ali teško, zapravo nemoguće, da su osobni stavovi običnih vojnika mogli utjecati na državnu politiku.¹⁶⁵ Francuski odnos prema jugoslavenskom pitanju i Italiji američki poručnik LeRoy King u ožujku 1919. opisuje: »U ovom trenutku čini mi se da Francuzi najprije žele zadovoljiti Italiju, a potom ujediniti i ojačati ono što preostane od Jugoslavije«.¹⁶⁶ Italiji ne šteti ni napuštanje mirovne konferencije jedno vrijeme, uspijevaju nametnuti svoje uvjete radi francuske podrške i američke pasivnosti.¹⁶⁷ Hrvati se nisu mogli ni na koga osloniti jer su Srbima bili važniji njihovi balkanski ciljevi s izlazom na more bliže njima.¹⁶⁸ Prisiljeni su sklopiti Rapallski sporazum, bez američkog miješanja, uz priznanje francuskog veleposlanika Fontenayja da je zaslužan za sporazum traživši od jugoslavenskih izaslanika da ga potpišu i pristanu na sve talijanske zahtjeve.¹⁶⁹ Britanski premi-

¹⁵⁵ Isto, str. 189.

¹⁵⁶ Isto, str. 191.

¹⁵⁷ Isto, str. 305.

¹⁵⁸ Kovač, *U labirintu versajsko-vidovdanske Jugoslavije*, str. 157.

¹⁵⁹ Isto, str. 148.

¹⁶⁰ Isto, str. 191.

¹⁶¹ Isto, str. 161.

¹⁶² Isto, str. 161.

¹⁶³ Kovač, *U labirintu versajsko-vidovdanske Jugoslavije*, str. 153.

¹⁶⁴ Šepić, *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije*, str. 170.

¹⁶⁵ Kovač, *U labirintu versajsko-vidovdanske Jugoslavije*, str. 197.

¹⁶⁶ Isto, str. 182.

¹⁶⁷ Isto, str. 192.

¹⁶⁸ Unutar jugoslavenske mirovne delegacije postojali su sukobi između hrvatskih članova predvođenih Trumbićem i Smodlakom i srpskih. Pašić se poziva na »istorijska, strateška ili geografska prava«, a protivi se Trumbićevom demokratskom rješenju plebiscita na spornim područjima jer zahtjeva dijelove Bugarske i Mađarske i čitavu Albaniju gdje zbog nepostojanja ili malobrojnosti Srba ideja plebiscita ne bi prošla.; Jakir, *Dalmacija u međuratnom razdoblju*, str. 88; Kovač, *U labirintu versajsko-vidovdanske Jugoslavije*, str. 200.

¹⁶⁹ Kovač, *U labirintu versajsko-vidovdanske Jugoslavije*, str. 201.; Treba uzeti u obzir i da su prema Rapallu Talijani moraju napustiti

jer David Lloyd George u svojim memoarima priznaje da je dio talijanskih teritorijalnih koncesija bio u suprotnosti s načelima pobjedničkih sila,¹⁷⁰ dok Steed analizira Wilsonovu propuštenu versajsku ulogu: »Kad je na početku konferencije propustio, jednom za svagda, obznaniti svoju namjeru da ne prizna tajne sporazume... u stvarnosti je odbacio svoj najveći adut.«.¹⁷¹ Kasniji čelnik HSS-a Vladko Maček u svojim memoarima zapisuje: »S francuskom vojnom misijom, koja se je nalazila u Zagrebu, nije se dalo učiniti ništa, jer je francuska politika bila potpuno na strani režima u Beogradu«.¹⁷²

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analiza političkog, društvenog i vojnog stanja u novonastaloj Državi SHS pokazuje da je 1918. godina bila obilježena brojnim izazovima i promjenama. Iako socijalni nemiri nisu zaobišli ni Državu SHS, zabilježeni su i primjeri sredina u kojima su izostali zbog sposobne organizacije lokalnih ogranaka Narodnog vijeća i narodnih straža, što ukazuje na postojanje značajnih mikroregionalnih razlika. Također, u vojnim procjenama toga razdoblja često se ističe ograničenje resursa jer Narodno vijeće nije raspolagalo naoružanjem i ljudstvom, dok se istovremeno vlastita vojska i već dokazano sposobni pojedinci (časnici bivše države) otpuštala kao posljedica tadašnjih političkih odnosa. Izostavlja se i motivacijski element koji se u brojnim povijesnim i aktualnim primjerima pokazao ključnim u korist na papiru slabije strane, dok u ovom slučaju dobar dio stanovništva nije bio ni svjestan opasnosti i važnosti poziva na mobilizaciju. Politički procesi unutar Narodnog vijeća uvelike su bili određeni utjecajem Svetozara Pribićevića, čiji su (veliko) srpske težnje i osobni politički ciljevi imali važnu ulogu u oblikovanju smjera odluka, pogotovo u nedostatku karizmatičnog i sposobnog pojedinca (ili skupine) koja bi toj politici parirala ili ju čak zamijenila. No, zbog ograničenosti nedostatka empirijskih pokazatelja i složenosti povijesnog konteksta, nije moguće dati jednoznačan odgovor na hipotetsko pitanje o tome kakav bi ishod bio u slučaju drugačijeg političkog djelovanja ili drugačijih odluka, tako da će interpretacije ovoga razdoblja i dalje ostati predmet rasprave unutar historiografije, a djelomično i izvan nje.

BIBLIOGRAFIJA

- Anušić, Nikola. 2022. Prvi svjetski rat i društvena kriza u sjevernoj Hrvatskoj, *Kroatologija* 13/1-2 (Zagreb, 2022), str. 189-216.
- Aralica, Tomislav. 2006. *Hrvatski ratnici kroz stoljeća*. Svez. II (Zagreb: Znanje, 2006).
- Balikić, Lucija. 2022. *Najbolje namjere. Britanski i francuski intelektualci i stvaranje Jugoslavije* (Zagreb: Srednja Europa, 2022).
- Bartulović, Željko. 2012. »Rijeka i Sušak 1918: 90. obljetnica raspada Austro-Ugarske Monarhije i početka talijanske okupacije«, u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str.97-117.
- Bilandžić, Dušan. 1999. *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb: Golden marketing, 1999).
- Bjelajac, Mile. 1988. *Vojska kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca: 1918-1921* (Beograd: Narodna knjiga: Institut za istoriju radničkog pokreta Srbije, 1988).
- Čapo, Hrvoje. 2008. »Broj primljenih časnika bivše austrougarske vojske u vojsku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca«, *Časopis za suvremenu povijest* 40/3 (Zagreb, 2008), str. 1087-1103.
- Dubravica, Branko. 2012. »Prevrat u Velikoj Gorici 1918 ili kako je srušena vlast župana dr. Ljudevita Josipovića«, u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 455-469.
- Dukovski, Darko. 2012. »Talijanska okupacija Istre 1918.-1920.«, u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str.117-139.
- Derek, Domagoj. 2020. »Dezerterstvo i zeleni kadar u Hrvatskoj poslije Prvog svjetskog rata i nemira krajem 1918. godine, u: Vlatka Vukelić; Mijo Beljo; Vlatko Smiljanić (urednici), *1918. - 2018. povijesni prijepori i Hrvatska danas: zbornik radova sa znanstvenoga skupa* (Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2020), str. 191-223.
- Gabelica, Mislav; Matković, Stjepan. 2018. *Petoprosinac pobuna u Zagrebu 1918.: prva vojna akcija protiv jugoslavenske države* (Zagreb: Naklada Pavičić. 2018).
- Geiger, Vladimir. 2013. »Skica za povijest Đakova i Đakovštine u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i

neka mjesta kao što su Knin, Šibenik, Split, Benkovac, Obrovac, Trogir, Drniš, Korčulu, Vrliku, Pag, Skradin i druge; Jakir, *Dalmacija u međuratnom razdoblju*, str. 79.

¹⁷⁰ Rahten, *Politika zapadnih velesila*, str. 252.

¹⁷¹ Balikić, *Najbolje namjere*, str. 50.

¹⁷² Kovač, *U labirintu versajsko-vidovdanske Jugoslavije*, str. 190.

- Srba, 29. listopada - 1. prosinca 1918«, *Zbornik Muzeja Đakovštine* 11/1 (Zagreb, 2013), str. 7-84.
- Horvat, Josip. 1990. *Politička povijest Hrvatske*. Svez. II (Zagreb: »August Cesarec«, 1990).
- Horvat, Romana (urednica). 2012. *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012).
- Jakir, Aleksandar. 2018. *Dalmacija u međuratnom razdoblju 1918. – 1941.* (Zagreb: Leykam international, 2018).
- Kalšan, Vladimir. 2012. »Međimurje 1918. i 1919. godine«, u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 139-155.
- Kovač, Miro. 2021. *U labirintu versajsko-vidovdanske Jugoslavije: hrvatsko pitanje u očima francuske politike 1914.-1929.* (Zagreb: Alfa, 2021).
- Krizman, Bogdan. 1977. *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države* (Zagreb: Školska knjiga, 1977).
- Matijević, Zlatko (urednik). 2010. *Godina 1918.: prethodnice, zbivanja, posljedice: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 4. i 5. prosinca 2008.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2010).
- Matijević, Zlatko. 2010. »Guske u magli: Djelovanje članova središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS u Zagrebu«, u: Zlatko Matijević (urednik), *Godina 1918.: prethodnice, zbivanja, posljedice: zbornik radova* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest), str. 105-128.
- Matković, Hrvoje. 1995. *Svetozar Pribičević: ideolog, stranački vođa, emigrant* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1995).
- Matković, Stjepan. 2010. »Istraživačke dopune o pobuni 5. prosinca 1918. godine«, u: Zlatko Matijević (urednik), *Godina 1918.: prethodnice, zbivanja, posljedice: zbornik radova* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest), str. 129-153.
- Mirošević, Franko. 2012. »Prilozi za povijest Dalmacije u 1918. g., u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 155-203.
- Perić, Ivo. 2002. *Hrvatska državotvorna misao u XIX. i XX. stoljeću* (Zagreb: Dom i svijet, 2002).
- Rahten, Andrej. 2010. »Politika zapadnih velesila prema južnim Slavenima 1918. i 1919. godine«, u: Zlatko Matijević (urednik), *Godina 1918.: prethodnice, zbivanja, posljedice: zbornik radova* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest), str. 247-256.
- Strčić, Petar. 2012. »Godina 1918. kao stvarni početak problema u hrvatsko-slovensko-talijanskim odnosi-
ma na Jadranu u 20. stoljeću«, u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 17-53.
- Šepić, Dragovan. 1989. *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije: Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje: 1914-1918.* (Pula: Čakavski sabor, 1989).
- Tominac, Nikola. 2012. »79. pukovnija zajedničke vojske u Prvome svjetskom ratu«, u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 283-323.
- Tuđman, Franjo. 1993. *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji: 1918.-1941.* (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1993).
- Vojak, Danijel. 2012. »Kako je završio rat u trgovištu ili iz povijesti Samobora 1918.«, u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 469-493.
- Vukelić, Vlatka; Beljo, Mijo; Smiljanić, Vlatko (urednici). 2020. *1918. - 2018. povijesni prijevori i Hrvatska danas: zbornik radova sa znanstvenoga skupa* (Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2020).
- Zorko, Tomislav. 2012. »Narodne straže Narodnog vijeća SHS-a na prostoru Banske Hrvatske«, u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 353-377.
- Zvonar, Ivica. 2010. »Rušenje Austro-ugarske Monarhije (1914.-1918.)«, u: Zlatko Matijević (urednik), *Godina 1918.: prethodnice, zbivanja, posljedice: zbornik radova* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest), str. 299-318.
- Zvonar, Ivica. 2012. »Pogled na 1918. iz perspektive dijela istaknutih sudionika«, u: Romana Horvat (urednica), *1918. u hrvatskoj povijesti: zbornik* (Zagreb: Matica hrvatska, 2012), str. 501-525.

THE YEAR 1918 AND THE ENTRY OF CROATIAN COUNTRIES INTO THE FIRST SOUTH SLAVIC INTEGRATION

Summary

The year 1918 is significant because of the end of the First World War, but even more significant for the Croatian area is the collapse of the Austro-Hungarian Monarchy. Croats together with other southern Slavs from the Monarchy (Slovenes and Serbs) founded the short-lived State of Slovenes, Croats and Serbs in which the People's Council held power. Svetozar Pribičević used his influence in the Council to accelerate the unification of that country with Serbia. Under his pressure, the delegation of 28 members in Belgrade gave up on the previously agreed document Naputak (eng. Instruction) and instead read a weaker document Adresa (eng. Address) to the regent Aleksandar Karađorđević, after which he proclaimed the unification of the two states on December 1, 1918. Based on the literature, the paper tries to show the political, social, military, international and other aspects of the situation that influenced the political destiny of the State of SHS and the Croatian people.

Keywords: 1918., State of Slovenes, Croats and Serbs, Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, People's Council, Svetozar Pribičević